

Zer edo zer izan behar zuen *Barrenso*-k gainontzeko lehiakide guztiei aurrea hartzeko. Izan ere, ordurako Bilbo aldean bat eta bi baino gehiago ziren euskara idatzian oso ondo moldatzen zirenak. Lehiakideetako bat, esaterako, bera bezala *Euzkadi*-ko euskal atalean zebilen poeta gazte bizkaitar bat izan zen: Estepan Urkiaga *Lauaxeta*, hain zuzen.

Emakumeen eta gazteen bultzada ostera ere

Estepan Urkiaga *Lauaxetak* 1929an eman zuen izena Bilboko Euzko Gaztedijan. Elkartea egoitza barik zegoen arren, laukiztar gazteak (24 urte zituen garai hartan) ez zuen ezelako arazorik izan gazte haiekin harremanetan jartzeko. Zazpikaleetako hainbat kafetegitan (La Bombilla-n, Vizcaya-n edota Mendizabal sendiak Maria Muñoz kalean zeukan La Estrella hoteleko tabernan, esate baterako) giro euskaltzalea gero eta agerikoagoa zen; urte zail batzuen ondoren, Gaztedijakoek utzi egin zioten ahopeka berba egiteari. Egia esan, gero eta oilar-tuago zebiltzan. Ez ziren edozelako berriketak ostatu horietan entzun zirenak; beste gauza batzuen artean, hantxe hasi zen mamitzen 1930eko azaroan gauzatu zen jeltzaleen bi korronteen elkarketa, hortik atera kontuak. Baina errepara diezaiogun tartetxo batez bazkide berriari: nondik zetorren *Lauaxeta*? Zertan ibili zen ordura arte olerkari gaztea?

Lauaxetak, orduko beste gazte askoren antzera, abade ikasketak egin zituen. Gaztetxotan, bost urtez ikasi zuen Durangoko Jesuitetan; handik, 1921ean Loiolara pasatu zen. Talde aparta topatu zuen bertan: Andima Ibiñagabeitia, Iñaki Goenaga, Plazido Muxika, Jokin Zaitegi eta beste euskaltzale pilo bat. Hurrengo saltoa Burgosko Oñara. Han, ziurtasunen bat arrakalatu ei zen bere barruan: ezagutzen ez ditugun arrazoiak direla-eta, Jesusen Lagundia uztea erabaki zuen. Horrela bada, 1928an Garellanon zegoen soldadutza egiten. Bere lehenengo lana, “Begoñako amari” olerkia, *Jesusen Biotzaren Deia* jesuiten aldizkarian²⁵ argitaratu zuen 1925ean. Orixeren begi zorrotzei ez zitzaien oharkabean pasatu eta, Estepan Bilbon zegoela jakin zuenean, bere albora deitu zuen *Euzkadi*-ko euskal atalean lagun ziezaion.

Laukizkoa ez zen izan Euzko Gaztedijara bildu zen bakarra. 1930etik aurrera belaunaldi berri bat, 20 eta 30 urte bitartekoa, oldean sartu zen Bidebarrietakoen dinamikan. Horietako batzuek, Jose Mari Antzolak eta Jose Mari Garatek²⁶ esate baterako, umetan ezagutu zuten egoitza zabal hura. Diktadu-

²⁵ Aldizkari erlijioso hori Bilboko jesuitek ateratzen zuten 1917az geroztik.

²⁶ Jose Mari Garate Euzko Gaztediko lehendakariorde eta BBBko lehendakari izan zen II. Errepublikara garaian. Horrez gain, aipatzeko modukoa da beste kontu bat: Aralar ingurura egindako irteera batean doinua entzun ondoren, berak idatzitako letra egokitu zion gerora hain famatua egin zen *Eusko Gudariak* abestiari.

Lauaxetak bultzada handia eman zion Euzkadi-ko euskal atalari. Argazkia: Bidegileak-Lauaxeta.

ra aurreko urteetan, Bilboko beste ume askoren antzera, Plaza Barriko harlauzen gainean nekatu arte olgatu ondoren, bertara biltzen ziren askaria hartzera eta film barregarriak (Harold Lloyd, Charles Chaplin, etab.) ikustera. Beste hainbatek, ordea, 1930eko ekainean berriro ireki zenean ezagutu zuten lokala.

Umetatik ezagutu zutenen artean badago oso ospetsu egin zen bilbotar petopeto bat: Jose Antonio Agirre Lekube. Lehendakari izango zen gizon hau Zazpikaleetan jaio zen Sabino hil eta handik ehun egunera, hots, 1904ko martxoan. Beraz, Agirrek ez zuen ezagutu abandoarra. Haren aitak, ordea, bai: Teodoro Agirrek eta Daniel Irujok (Lizarrakoa, Manuel Irujoren aita) defendatu zuten Arana harko izandako epaiketetako batean. Agirretarrak abertzaleak ziren; ez da harritzekoa, beraz, euren umeak Plaza Barriko ikastolara bidali izana. Bertan ikasi zuen Jose Antoniok *ingurraztian*²⁷lehenengo zirriborroak egiten; gerora, baina, Urduñako Antiguako Amaren Ikastetxean eman zituen urteetan galdu egin zuen euskara. Galdu bai, baina ez betiko. 1920ko hamarkada hasieran, artean Athleticen jokatzen zuela, berriro ikasi zuen gure hizkuntza. Politikari ere ez zion ukorik egin. EAJren banaketa garaian bi sektoreek bat egitearen alde jardun zuen beste gazte batzuekin batera. Talde horretatik atera zen Euzko Gaztedijako Zuzendaritza berria 1930eko maiatzean. Historiko bat aukeratu zuten zuzendaritza-buru, Keperin Xemein euskaltzalea. Agirre, berriz, batzordekideetako bat izan zen.

Bidebarrieta eta Txakur kaleen arteko izkinan kokatutako egoitza berehala hasi zen kea botatzen. Zuzendaritzak egin zuen lehenengo gauza batzordeak martxan jartzea izan zen. Horietako batzuk, euskara jorratzen zuena tartean,

²⁷ Sabindarrek berba hori erabiltzen zuten *koaderno* edo *kaier* esateko.

sasoi berrietara egokitu ziren. Egokitze-lanak zehazteko asmoz, 1931ko otsailaren 18an Euzkeltzale Bazkunak bilera garrantzitsua egin zuen. Jende eta fronte berriak zeudenez, lantaldetan antolatzea erabaki zuten: antzerkia, hizlariak, folklorea, kantagintza, euskararen defentsa, euskal idazkiak, neologismo, patronimiko eta toponimoen berreskurapena, argitalpenak, harremanak herriekin, propaganda eta euskara eskolak. Egitura zabal hori ikusita, argi dago ez zitzaizela falta beharrerako adorerik.

Eginbehar guztien artean lehentasuna zeukaten euskara eskolek, eta ez bakarrik hizkuntzaren ezagutza jardun guztiaren abiapuntua zelako: horrez gain, ikasleen atzeraurrerek eta algarek ematen zuten bizitasunak oso erakargarri egiten zuen Gaztedijakoen giroa. Antolatzaileek bete-betean asmatu zuten: Errepublikara garaian Bidebarrieta 14ko egoitza euskaltegi erraldoi bihurtu zen. Aurre-rago ikusiko dugunez, *euskaltegi* berba berrogeita hamar urte geroago asmatu zuten Bilbon bertan, baina Bidebarrietakoaren izana berbera zen funtsean: hizkuntza ikasteko lekua, adin eta tipologia desberdineko jendearen bilgunea, hainbat asmo eta harreman egosteko sukaldea...

Eskolok 1930eko urrian hasi ziren osterara ere. Goizeko bederatzietatik gaueko hamarretara, ordu oro zegoen talderen bat sintaxiarekin edo aditzekin borrokan. Kopuruei dagokienez, ez dago garbi zenbat ikasle pasatu ziren urte haietan Euzko Gaztediko ikasgeletatik. Badakigu ehunka izan zirela urtero; 1933-34 ikasturtean, esate baterako, talde guztiak ez ziren sartzen bertan eta, ondorioz, batzuek Emakume Abertzale Batzak Posta kalean zeukan lokalean jaso behar izan zituzten eskolak. Eskari handiak eragin zuen arazo bakarra ez zen izan espaziorik eza; une jakin batzuetan antolatzaileek irakasle premia larrian ere izan ziren. Hona hemen Jose Mari Garateri gertatutakoa:

“Keperin Xemein gizon berezia zen, maitagarria eta zorrotza, xehea aldi berean. Behin, euskara ikasten nenbilen garaian, etorri egin zitzaidan irakasleak behar zirela esanez. Orduan, beste gauza batzuen artean, musika batzordeko arduraduna nintzen; beraz, esan nion ikaslea baino ez nintzela eta zeharo-lanpetuta nenbilela. Lan egiten duenak baino ez duela balio erantzun zidan. Ardura, jakina, neure gain hartu behar izan nuen.”

Keperin Xemein (Abando, 1887-Bilbo, 1965) Euzkeltzale Bazkunako bultzatzaile nagusienetako bat izan zen. Argazkia: SAKE-AA.

Non ikasi eta nork irakatsi funtsezkoak diren moduan, liburuak ere guztiz beharrezkoak dira hizkuntza bat ikasterakoan. Bazkunak 1933an *Metodo gradual para aprender el euzkera* lanaren hirugarren liburukia atera zuen. Handik gutxira, lan beraren lehenengo liburukiaren 5.000 aleko edizio berria Bilboko liburu-dendetara heldu zen. Gero eta aitzakia gutxiago zegoen euskararen erronkari ez ekiteko...

Orduan ere egongo ziren soroko alperra baino nagiagoak zirenak, dudarik ez. Bada, horietan ere bazeukaten irtenbidea: Bidebarrietako areto nagusiko aulkietan goxo jesarrita, entzumenaren landu ahal zuten gero eta sarriago antolatzen ziren hitzaldietan. 1932an, adibidez, lau hitzaldiko ziklo bat antolatu zuten. Hizlariak, honako hauek: Juan Garmendia *Zeleta*, Donato Ugartetxea, Estepan Urkiaga eta Jesus Zabala. Jendearen harrera ona ikusita, ziklo gehiago egin ziren hurrengo urtean. Lauaxetarekin batera Alejandro Gallastegi, Tomas Agirre, Joseba Altuna, Luis Arbeloa, Sorne Untzuetan, Miren Mendizabal, Bizente Biteri, Keperin Xemein, Libe Altuna, Bizente Etxezarraga *Zidorra* eta Antonio R. de Azua *Ogoñope* aritu ziren.

Gaztelaniazko *bilbainadekin* batera bilbotarrek beti abestu dituzte euskal kantak.

Iturria: Josefina Aldatz-en familia.

Bazkunakoek aspaldiko ideiak ere berreskuratu zituzten: 1931n *Euzkel Abes-tijak* liburuxkaren bigarren *irarkaldija* kaleratu zuten eta Aranek egindako *Egu-tegi Bizkaitarra* berrargitaratu zuten. Elizarengan zuten eragina, berriz, ez zen edozelakoa; eurek bideratutako eskaerei esker, 1932an Zazpikaleetako Done Joanen parrokiaren lehenengo biderrez egin zen euskaraz tradizio handia zeukan gabon gaueko errosarioa. Horrelako garaipen partzialek sekulako indarrez haus-potzen zituzten euskaltzaleen gogoak. Gainera, ez zebiltzan bakarrik; aldamene-ko kalean ere mugimendua bizi-bizi nabaritzen zen.

Kontua da kale bat harago, Posta kaleko 14.ean, Emakume Abertzale Ba-tzak egoitza estreinatu zuela 1932an. Karmen Errazti eta Teresa Azkueren gida-ritzapean, emakumeak ere dinamika bizi-bizian hasi ziren lanean. Jende faltan ez zebiltzan, ez horixe. *Euzko Gaztedijak* jaso zuen bazkide berrien kopurua han-dia izan bazen (1932an 1.822, 1933an 1.996, 1936 hasieran 2.500 inguru), emakumeen erakundearen hazkundera are ikusgarriagoa izan zen: 1931 hasie-ran 520 bazkide ziren (gehienak diktadura aurretik ibilitakoak); abenduan, berriz, ia halako bi ziren, 962. Gorako joera ez zen hilabete gutxi batzuetako kon-tua izan: 1932ko apirilean 1.400 andreko zuten izena emanda eta urte bi geroa-go, 1934ko maiatzean, 2.400ek.

Ezin jakin horien artean zenbat euskaldun zegoen; halere, asko izan behar ziren, 1931ko urriaren 9ko gertaera batetik ondoriozta daitekeenez. Bariku ilun-tze horretan EABko zuzendaritzak bilera batera deitu zituen elkarteko andre eus-

Julene Azpeitiak, *Euzkadi* egunkarian ehun eta berrogeita hamar artikulutik gora idazteaz gain, ikasleentzako liburuak ere ondu zituen.

Argazkia: *Bidegileak-Julene Azpeitia.*

kaldunak. Bilera horren helburua euren lan arlo garrantzitsuenetako bat eratzea zen, hau da, euskararen zabalkundera. Bada, 150 kide agertu ziren eta, antza, beste asko ez ziren bertaratu ezin izan zutelako. Sortu ziren bat-zordeen artean, bat *Gaztetxoena* izan zen. Aurreko aldian landu barik utzi zuten 12-16 urte bitartekoen adin tartea, eta ez zuten akats bera errepikatu nahi. Hortaz, Bilboko gaztetxoak kantu, jolas eta dantzen bitartez erakartzen ahalegindu ziren; gogotsuen agertzen zirenei eurentzako propio prestatutako euskara eta kristau doktrinaren eskolak eskaintzen zizkieten.

Kale bereko aurreko espaloian, Posta 17n, emakumeen presentzia handia zeukan beste erakunde bat biltzen zen, gorago aipatu dugun Bilboko Irakasle Euskaldunen Elkar-tea, alegia. ELA sindikatuaren egoitza erabil-tzen zuen elkarte horrek auzune eskoletako

eta udal eskoletako maisu-maistrak biltzen zituen. Buruzagien artean auzune eskoletako lehenengo promozioko bi maistra zeuden: Gotasne Gallastegi eta Julene Azpeitia. Julene, maistra peto-pettoa izateaz aparte, idazle ere bazen. Beste gauza batzuen artean, "Irakurri maite" argitaratu zuen 1932an, umeengan irakurtzeko zaletasuna sustatu nahian. Prentsan ere idatzi zuen Zumaian jaio eta Bilbora ezkonduetako andereñoak: *Euzkadi* egunkariak 150 bat artikulua argitaratu zizkion *Euzkotar umien alde* izenburupean. Elkarteari dagokionez, ez daki-gu gauza handirik. Hala ere, hutsaren hurrengo baino zer edo zer gehiago bazen; izan ere, 1934an 189 bazkide zeuzkan.

Tintontzi, luma eta errotatiba artean

Euzkeltzale Bazkunakoentzat ere, gatzetxoak etorkizuna ziren, enberrari bizi berria emango zioten adaxkak. Ikusiko dugunez, EABkoen biderei jarraituz, hauek ere kontuan hartu zituzten neska-mutikoak. Bazkunakoak 1932 erdialde-ra astekari bat kaleratzen hasi ziren: *Euzko*; hau ere, Kale Nagusiko 46.ean egiten zen, *Errotatxueta* eskolatik gertu. Puntuari aipatuko dugun beste kazeta bat, *Euzkerea*, bi hilabetetik behin ateratzen zen (hasieran hilabeteroko maiztasuna izan zuen arren) Pizkundia-koek bultzaturik. Ez zen berriemailea: bere eginkizuna kulturarekin eta, bereziki, hizkuntzarekin loturiko gauzak aztertzea zen. Bestalde, Gipuzkoa aldean Lizardi, Aitzol eta enparauek hasia zuten egunkari euskaldun baten aldeko kanpaina.²⁸ *Euzko* abian jarri zutenek ere norabide horretarantz begiratzen zuten; txarrean, *Argia* astekariak 1921etik Gipuzkoan betetzen zuen funtzio bera²⁹ beteko zuela espero zuten. Baina egin dezagun atzera apur batez eta ikus ditzagun, astekari honen berri jaso aurretik, *Euzkerea*-ren gaineko hainbat zertzelada.

Gorago esan dugun legez, Pizkundiak *Euzkerea* izeneko hilabetekari elebidun bat atera zuen 1929ko urtariletik aurrera. Euskaltzaindiak, berriz, sortu zen une beretik kaleratzen zuen *Euskera* aldizkaria. Ez dezala inork pentsa kasualitatea denik. Kale Nagusiko 46.ean egiten zen *Euzkerea*-k ortodoxia sabindarrari eusten zion ortografia zein lexiko kontuetan. Are gehiago, askoren ustez euskaltzale haiek *maisua* (horrela deitzen zuten Sabino) bera baino itxiagoak ziren eta, horregatik hain zuzen, behin eta berriro kateatu ziren eztabaidan hizkuntza kontuetan bestelako joerak zituztenekin.³⁰ Ika-mikei ez zieten ihes egiten, ez horixe;

²⁸ Ez bata ez besteak ez zuten ametsa egia bihurturik ikusiko: Lizardi 1933ko martxoan hil zen biriketako gaitzak jota. Aitzol, berriz, faxistek preso hartu zuten Lapurditik Bilbora itsasontziz zihola. Herriaren fusilatu zuten 1936ko irailean.

²⁹ *Argia* ederto finkatuta zegoen Gipuzkoa osoan: laguntzaile-sare zabala, salmenta-puntu ugari, 7.000 irakurle inguru sasoirik onenetan, etab. Kazeta horrek, bestalde, ez dauka ezelako zerikusirik gaur egungo *Argia*-rekin, gaur egungoa 1919an sorturiko *Zeruko Argia*-ren oinordeko baita.

³⁰ *Euzkerea* edo *Euzkadi* berben inguruan, adibidez, eztabaida luze-luzeak izan ziren.